

Pál-Antal Sándor

Mátyus István orvos nemessége

Mátyus Istvánról, legelső és egyben leghíresebb maroszéki orvosaink egyikének a tevékenységét igazából az utóbbi évtizedekben kezdtük megismerni. A nyitást Spielmann József orvostörténésznek köszönhetjük, a kutatások folytatását pedig a Székelyudvarhelyen élő dr. Mátyus Andrásnak, aki eltökélten munkálkodik a híres elődöt megillető méltó helyre helyezéséért. Utóbb Deé Nagy Anikó írt róla, ismertetve könyvtárát. Ő is dicsérő szavakkal méltatja őt, amikor ekként fogalmaz: „egy azok közül az erdélyi tudósok közül, akinek életműve egyértelműen igazolja, hogy tudását, ismereteit, mindazt a szellemi tőkét, amelyet élete során szerzett, tudatosan állította a közjó szolgálatába.”¹

Jelen írásunkban Mátyus István nemességével kapcsolatos kérdéseket, nemességéhez vezető útját vázoljuk a legutóbbi levéltári kutatások alapján.

Származása

Dr. Mátyus István ifjú koráról és családi körülményeiről keveset tudunk. Szülőfaluja Kibéd, amelyet a 18. század elején, akárcsak azelőtt és azután is, szabad székely közösség lakta. Mátyus születésekor a falu szinte teljes lakossága lófőszékely volt. Ma már ez a kifejezés is magyarázatra szorul. A lófők ugyanis köznemeseknek elismert lovas katonai szolgálatot teljesítő székelyek voltak, akiknek a fegyveres szolgálatára a bécsi udvar a Rákóczi Ferenc-féle szabadságharcot lezáró 1711. évi szatmári béke után nem tartott igényt, adófizetésre kötelezte, szabad rendű parasztoknak tekintve őket. Mátyus is egy ilyen lófő családból származik.

Kibéd akkoriban Maroszék egyik legnépesebb települése volt. Lakosságának létszámát tekintve, a Mátyus születése körüli években csak Mezőbánd előzte meg csekély különbséggel. 1722-ben Mezőbádon 116 adófizető család élt, Kibéden 112, Mezősámsondon 101, a szomszédos Sóváradoon 90, Makfalván 60, Csókfalván pedig 59.² Az összeírás évében Kibéden nyolc Mátyus nevű lófő rendű család élt: György, István, János, Lőrinc, Mátyás, Mihály, Miklós és Pál, valamint három özvegyasszony. Hogy ezek közül kinek a gyereke a mi Istvánunk, azt csak évtizedekkel későbbi, 1770-ből származó peres iratokból tudtuk meg.

¹ Deé Nagy Anikó: Mátyus István doktor, a gutenbergi örökség maroszéki sáfára. In: *A gyógyítás múltjából. Emlékkönyv Spielmann József orvostörténész születésének 90-ik évfordulójára.* [Szerk. és a szöveget gondozta Spielmann Mihály.] Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2008, 43.

² Pál-Antal Sándor: *Székely székek a 18. században. I. Maroszék 1701–1722 között.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007, 490.

Mindmáig csak annyit tudunk bizonyosan, amennyit ő maga is lejegyzett, hogy „tisztes székely szülők” gyermeke. Apjára és elődeire vonatkozó kérdésre a választ az orvos nemességét igazoló ún. „productionális pere” irataiban megadja ő maga, amely peres ügy mindmáig elkerülte a kutatók figyelmét. Nemességét igazolandó, Mátyus Marosszék levéltárában található mustralajstromok, szerződések és osztálylevelek alapján, visszavezette származását I. Rákóczi György fejedelem koráig. Ezek szerint apja Mátyás, nagyapja Benedek (akit az 1677–1691 évek közti összeírások említenek), dédapja Gergely (1636–1647-es összeírások).³ Ezt a családfát pontosítja egy 1778–1779. évi birtokper, amelyben maga az orvos az egyik felperes. Abból az alperes rokonok bizonylatai alapján kitűnik, hogy Gergely nem a dédapja volt az orvosnak, hanem az ükapja. Dédapja Mátyus András, aki szintén szerepel már 1635-ben a kibédi mustrált lófők között, de aki fiatal családfő lehetett abban az évben, mivel fiúgyerekei még nem voltak. Apja, Mátyus Mátyás 1700 körül születhetett és 1779 elején elhunyt, a fennebb említett birtokper befejezése előtt. Amint azt Ráduly János kibédi neves kutató közléseiből ismerjük, édesanyja túlélte fiát, mintegy 100 éves lehetett, amikor elhunyt.⁴ Nagybátyja, vagyis apja testvére Mátyus Mihály volt, nagynénjeiről és testvéreiről nincsenek közvetlen adataink. Az 1785–1787. évi marosvásárhelyi népszámlálási adatokból azonban tudjuk, hogy akkor vele lakott a városban Péterffi Erzsébet nevű özvegy papné, akit testvéreként („testvére az házi gazdának”) jegyezték be, és annak László nevű 14 éves fia, aki tőle járt iskolába. A fiú tanulóként már 1785-ben nála lakott, anyja azonban, aki élete végéig az özvegy⁵ orvos házvezetőnője lett, 1786 decemberében költözött hozzá.⁶

Mátyus István 1743-ban, 18 éves korában subscribált (aláírt), vagyis vált tógátus diákká a marosvásárhelyi Református Kollégiumban. A gyakorlat szerint azok az ifjak váltak tógátusokká, akik a kollégium első hat osztályának elvégzése után tanulmányaikat folytatni akarták, ha módjuk volt rá, külföldi egyetemeken is. A subscriptió után még kétévi szorgalmas munka várt rájuk a teljes kollégiumi tanulmányok befejezéséig. És ezután következhetett a peregrináció (vándorlás), a szakosodás külföldi egyetemeken. A külföldi tanulmányok elvégzése azonban sokszor áthághatatlan nehézséget gördítettek a szerény megélhetési lehetőségekkel rendelkező ifjak számára. És ebben a helyzetben volt Mátyus is. A tanulmányút elvégzéséhez szükséges költségek előteremtésére, a diákoknak elsősorban mecénásokra, jó

³ Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala, Marosszék levéltára (A továbbiakban: Mszék lt), Törvénykezési protokollumok, 39/1770. sz. 789–798.

⁴ Uo., 61/1778. sz., 2047–2068; 63/1779. sz., 1451–1483.

⁵ Mátyus István 48 éves korában, 1773. december 28-án nősült, felesége Borbély Sámuel özvegye, Basa Mária volt. A házasság nem bizonyult hosszú életűnek, hiszen 12 évvel később már özvegyként említik a források.

⁶ Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala, Marosvásárhely város levéltára (a továbbiakban: Mvhely lt), Összeírások és népszámlálások, 9. sz. 118.

anyagi alappal rendelkező főnemesek támogatására volt szükségük. Az ilyen helyzetben lévő diákok egy ideig pártfogók szolgálatába állottak, évekig dolgoztak számukra, amíg sikerült pénzt gyűjteniük, illetve támogatást szerezniük. Ezt az utat járhatta Mátyus is, hiszen kilenc évvel a kollégium elvégzése után indulhatott csak útra. Ez alatt dolgozott, bizonyított képességeiről, pártolókat igyekezett szerezni célja elérése érdekében. Szülei ugyanis szerény anyagi lehetőségekkel rendelkeztek. (1722-ben apja egy negyed telken lakó hat holdas, 1743-ban pedig kilenc nagyállattal rendelkező négy holdas gazda volt.)

Külföldi tanulmányai – orvossá válása

Az egészségügyi ellátás e vidéken a 18. század második feléig a hagyományos, középkori keretek között mozgott. Egészségügyi személyzet alig létezett. Az általános gyógyító tevékenységet a népi gyógyászatban jártas személyek végezték, akik ismereteiket rendszerint hasonló tevékenységet is folytató elődeiktől tanulták. Általános orvosi ismereteket azonban már a felsőbb iskolát járt személyek is elsajátítanak, pl. a kollégiumi tanárok. De ebben az időben elterjednek az egészséges életmóddal kapcsolatos, orvosi jellegű munkák is. Az Erdély Hippokratésének is nevezett Pápai Páriz Ferenc doktor, nagyenyedi tanár 1687-ben kiadott *Pax corporis* nevű híres munkája, amely az 1700-as években több kiadást is megért, komoly felvilágosító munkát végzett az egészségügyi kérdések terén már a század első felében is.⁷ Orvosok és bábák hiányában a gyógyítást és a szülészmunkát javasasszonyok végzik, akik sorozatos kudarcaik miatt gyakran máglyára kerülnek boszorkányság és bűbályoskodás, megrontás vádjával. Képzett szülészek, bábák és sebészek, akárcsak az orvosok, a 18. század második felében jelennek meg.

A közegészség helyzetének javítását célzó központi intézkedések egyike a 18. század közepén a törvényhatósági tisztiorvosi hivatalok létesítése volt. Marosszék a tisztiorvosi funkciót már 1744-ben létrehozta, amikor az orvos fizetését is megállapította: évi 80 rajnai forint, 5 köből búza, 8 köből zab és öt szekér széna.⁸ Jelentkező hiányában a tisztiorvos hivatala éveken át betöltetlen maradt.

Az Erdélyi Főszámvevőség 1753. március 27-i utasítására Marosszék 1753. május 9-i közgyűlése elhatározza, hogy „egy medicus keresésre légyen gongyok a vice tisztieknek (vagyis

⁷ A könyv teljes címe: Pápai Páriz Ferenc: *Pax corporis, az emberi test belső nyavalyáinak okairól, fészkeiről, azoknak orvoslásának módjáról való tracta*. Kolozsvár, 1687. Újabb kiadások 1747-ben, 1774-ben, 1780-ban.

⁸ Mszék It, Közgyűlési jegyzőkönyvek, 12. sz., 11. Összehasonlításként a főkirálybíró fizetése 800, a vicekirálybíróké fejenként 200, a királyi főadótárnoké 100, a nótáriusé 70 forint.

az alkirálybíróknak), ki az chyrurgiát is értse, és a szegénység iránt leszen capitulatio (megegyezés) véllé, hogy az medicináért (orvosságért) fizessenek, de fáratsága ingyen.”⁹ Eszerint a szűkmarkú pénzügyi hatóság az orvosi tevékenységet ingyen munkaként gondolta elvégezendőnek, akkor, amikor ezt a hivatást csak néhányan folytatták a tartományban. Meg is lett az eredménye. A sürgetésre a széki előljáráóság lázas keresésbe fog, de nemcsak helyben, hanem a környéken sem talál olyan orvost, aki elfogadta volna ajánlatukat. Akkor sem Marosvásárhelyen, sem Marosszéken nem élt hivatásos orvos. Az a néhány személy, aki az igényelt képességgel is rendelkezett, a nagyobb városokban, illetve főnemesi családok házi orvosaként tevékenykedett.

Az 1753. augusztus 7-i közgyűlés már azzal bízta meg a szék két alkirálybíróját, hogy az uralkodói kegyelmes utasításra 100 rajnai forint évi fizetéssel alkalmazzanak egy medicust.¹⁰ A szék ragaszkodott a pénzben való fizetéshez, mert így több esélye volt megfelelő jelölt szerzésére. Pedig az 1753. május 7-i keltezésű uralkodói leirat arra kötelezett minden „communitást” (közösséget – itt értsd: vármegyét és egyéb törvényhatóságot), hogy lehetőleg „subsidio naturalium moderatum salariummal” (természetbeniekkel kiegészített fizetéssel), vagyis részben terményben kifizetett javadalmazással alkalmazzanak egy „medicus chyrurgust” (sebészorvost).¹¹ Az 1753. november 8-i közgyűlésen tett beszámolójukban az alkirálybírók jelentették, hogy „váltig szorgalmatoskodtunk egy oly subjectumnak (alany, személy) keresésében, de suhult nem találtunk, ki magát székünkben kötelezné.”¹² Ugyanakkor jelentették a közgyűlésnek, hogy „sokak által insinuáltatott (tudósíttatott, értesített) egy Mátyus István nevű peregrináló ifjú, ki is magát erga reversalis (írott kötelezvény mellett) kötelezné a szék jövődöbeli szolgálatjára, oly formán, hogy tehetsége nem lévén a bujdosásra, anticipálna (előlegezne) a nemes szék számára 400 rajnai forintot.”¹³ A szék magáévá tette az ajánlatot, és elhatározta, hogy egy szigorúan betartandó kötelezvény alapján hajlandó neki megelőlegezni négyévi fizetését, évi 100 rajnai forintot számítva évente, ha ezt az Erdélyi Főkormánysszék jóváhagyja. Feltételül szabta, hogy „idegen országot járván, a Novelláris Articulus (újabb törvények gyűjteménye) szerént ott minden medicinához tartozó facultásokat (tagozatokat), úgymint: farmacopoliam (gyógyszerészetet), chirurgiam (sebészetet), anatomiam (anatómiát) és ami legszükségesebb volna instututu locis pecoram subinde in provincia esquenter grassatis vetterinariam (a provinciában gyakran dühöngő helyi

⁹ Uo. Közgyűlési jegyzőkönyvek 12. sz. 401.

¹⁰ Uo. 440–441.

¹¹ Uo. 450.

¹² Uo.

¹³ Uo. 450–451.

állatbetegségek gyógyítását is) kitanuljon és így kész tanult experienciával redeálván (gyakorlattal felvértezve), teljes életében in gremio sedis (a szék kebelében) lakjék, s négy esztendő alatt ezen mostan anticipálandó salariuma annuatim 100 rhénes forint computálandó (előlegezendő 100 rajnai forintos évi fizetése felszámítandó) fizetésében imputáltassék (visszatartassék).” A reverzálist jóváhagyás végett az Erdélyi Főkormányshöz küldték, amelynek elfogadása érdekében kihangsúlyozták az orvos fontos szerepét az adófizető lakosság egészségének a biztosítása, illetve a rendkívül sok áldozatot követelő betegségek visszaszorítása érdekében, utalva arra, hogy ez által a betegségekől megvédett lakosság részéről a kincstárba több adó jut, ami mindenképpen csak előnyt biztosít az ország számára. (Szemlátomást tapasztaltatván most is – szól továbbá a jelentés – közöttünk való ob defectum medicorum (orvos hiánya miatt) némely nyavalyáknak a szegény kösség között való oly végzését, hogy az adónak fizetése teljességgel alkalmatlanokká téttenek. Csalhatatlanul bízunk, hogy ezen anticipata (előlegezés) számára deputált summának (előírányzott összegnek) ezer annyi haszna redundál (megtérül), ad bona corporis in republica (a közegészség állapota javára), különben medicumunk nem léssen.)¹⁴

A közigazgatási és bírósági tisztviselők fizetésüket a Főszámvevőségtől kapták, a költségvetést ugyanis már ekkor központilag szabályozták, ami miatt a helyi hatóságok pénzügyi kérdésekben nem dönthettek szabadon. Sajnos az előbb említett ügyben a maroszékiek jóváhagyást nem kaptak, és az egyezmény nem léphetett életbe. A Főszámvevőség, mint állami pénzügyi szerv mereven elzárkózott egy bizonytalanak tekintett előre-fizetéstől. Az egyezés szövegét tartalmazó széki protocollum (jegyzőkönyv) lapjának szélére vetett utólagos bejegyzés ekként értesít erről: „Semmit nem adtunk, Mátyus uram sem obligálta (kötelezte el) magát, ergo cassate sunt reversales (tehát semmis a kötelezvény).”¹⁵

Egy év múlva Mátyus mégis Prágában van, ahol 1754. szeptember 5-i keltezetéssel, az uralkodónő által láttamozott útlevelet kap, amellyel a hollandiai Utrechbe utazhat orvosi tanulmányai elvégzésére.¹⁶ Az időközben eltelt év eseményeit, sajnos, nem ismerjük. De feltételezzük, hogy maroszéki jóakaró támogatói kerültek, olyanok, akik a szék életében irányító szerepet vállaltak, és hallgatólagos egyezséggel Mátyust a tiszti orvosi hivatal várományosává tették. Feltételezzük, hogy ezekhez a körülményekhez kapcsolható Mátyus nemessége is. Ugyanis a szék vezetőségét a széki nemesi rend képviselői képezték, amely

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo. 451.

¹⁶ Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala, Marosvásárhelyi Református Kollégium levéltára (a továbbiakban: MvRefKoll It), DB. 182. sz.

rendnek ő nem volt tagja. Itt elvileg minden tisztséget időszakonként megejtett választás útján történő tisztújítások révén töltötték be a nemesség soraiból. Ebből a szempontból Mátyus, mint orvos és a főbb tisztségek egyik viselője, kirítt a sorból, és tisztviselő társaival ellentétben, mint alacsonyabb rendű, személyét sértő és munkáját lekicsinylő megpróbáltatásokra számíthatott. És miután meggyőződtek Mátyus rátermettségéről, korábbi és újabb támogatói ajánlották őt nemesi kiváltságban való részesítésre és címeres nemeslevéllel való kitüntetésre.

De Mátyus nemesi rendbe való emeléséig még egy évtizedet várni kell. Peregrinációja során, Prágába érkezése előtt megfordul Pesten, majd Bécsben időzik. Itt valószínűleg egyetemi előadásokat is hallgat), anélkül, hogy beiratkozott volna az ottani egyetemre. Nehezen értelmezhetjük másként azt a nemeslevelében található megokolást, hogy Bécsben tanulmányozta a szabad művészeteket és a tudományokat (*in Universitate Vienensi per honesta liberalium artium, scientiarumque studia*), amely tanulmányok az egyetemi tanulmányok alsó fokát képezték.¹⁷ A bécsi egyetem nyilvántartásaiban neve azonban nem szerepel,¹⁸ ami nem rendkívüli eset, mivel nem itt szándékozott orvosi diplomát szerezni. Innen mehetett Prágán keresztül 1754 őszén Utrechtbe, ahol 1754. november 10-én subscribált¹⁹ és ahol 1756. június 11-én meg is szerezte az orvosdoktori diplomát. Utrechti tartózkodása után hazafele jöttében megszállt Marburgban, ahol könyvet is vásárolt, és egyes feljegyzések szerint tanulmányokat is végzett. 1757-ben Bécsben tartózkodott, ahonnan útja haza vezetett.²⁰

A tiszti orvos

A Mátyus hazaérkezése idején tartott marosszéki közgyűlés egyik tárgya a „physicus”, vagyis a tiszti orvos fizetése volt. A korábbi ígéretek ellenére az orvos fizetését 80 rajnai forintban állapították meg. Ezt szerette volna a szék 100 forintban véglegesíteni. Az 1757. augusztus 12-i közgyűlésről folyamodvánnyal fordulnak az Erdélyi Főkormányshoz. A bevezetőben siránkoznak a rossz egészségi közállapotok miatt, az orvoshiányt pedig a gyenge

¹⁷ Uo. DB. 335. sz. Az irat közzétételét és román nyelvű fordítását, a címerrel készített fényképpel együtt lásd: Dóczy Örs: Diploma de innohilara a unui medic renumit – Mátyus István. *Anuarul Arhivelor Mureşene* 3 (2004) 290–294.

¹⁸ Vö. Kissné Bognár Krisztina: *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789*. Budapest, 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 13.).

¹⁹ Szabó Miklós–Szögi László: *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken. 1701–1849*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1998. 316.

²⁰ Útja részben nyomon követhető a különböző városokban vásárolt könyvekbe írt bejegyzésekből. (Lásd: Deé Nagy Anikó: i.m. 55–56.) Utrechti tanulmányaira még lásd: Bozay Réka – Ladányi Sándor: *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*, Budapest, 2007. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 15.) 155. 1725. sz. A marburgi egyetemre nem iratkozott be. Vö. *Tar Attila: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789*. Budapest, 2004, (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 11.).

fizetéssel magyarázzák. „Mioltától fogva Felsőges asszonyunk kegyelmességéből – írják – ezen nemes széknek egy medicus tarthatása 100 rhénens forinttal megengedett volt, mind az oltától fogva is nagy szorgalmatossággal igyekeztünk egy medicusnak szerzésében, megírt summáig adtunk is hivatalt némelyeknek, de nem volt szaporája hivatalunknak a gyenge fizetés miatt, igen sok az beteg, és gondatlanság miatt sok szegény lelkek csak siránkozókat hadnak maguk után. mivel azért a község megtartása reánk is bízott, kötelességünk szerént miről instálunk (kérvényezünk), őfelségének alázatosan accludált memoriálisunk (csatolt folyamodványunk) megmutatja, segítse méltóságos Regium Gubernium (Királyi Főkormányzék) ezen boldogtalan sorsunkat, midőn a nyavalyák összevissza háborgatnak bennünket, bárcsak a legyen kinek-kinek betegünk bajaikat, ha csak gyanús könnyebbségekre is elé beszélhessék, mert száz német forintra senki magát nem kötelezi.”²¹ A felsőbbség azonban hallani sem akar jobb javadalmazásról. A szék kérése ellenére, 80 forintban állapítja meg azt.

Mátyus hazatér az orvosi diplomával a tarsolyában és elfogadja a szék ajánlatát a felsőbbség által megszabott fizetési feltételek mellett, és egy életen át a szék hivatalos „physicusa” (orvosa) lesz. 1757. október 1-jén hivatalba lép. Ugyanaznap a Főkormányzék az év utolsó két hónapjára elrendeli az azon évi fizetési alapból 13 rajnai forint kiutalását fizetesként az új orvos számára.²²

A szék székháza Marosvásárhelyen épült 1745–1746-ban. (A Bolyai Líceummal szemben keleti irányban, ahol ma a helyi képzőművészek központja található.) A széki orvosnak nincs a városban lakása, egy darabig albérletben kénytelen lakni. A szék sem ajánlhatja fel székháza valamelyik szobáját, mert abban a Medgyesről 1754-ben átköltözött Királyi Tábla működik. Mátyus 1758 őszén szállása ügyében támogatásért folyamodik, amely folyamodványt a szék 1758. december 14-én támogatólag felküldi a Főkormányzékhez. A latin kifejezésekkel tele folyamodvány az alábbi: „Székünk ordinárius physicussa (rendes orvosa) doctor Mátyus István őkegyelme minemű memoriálist porrigált (folyamodványt nyújtott be) légyen mai napon tartott generális congregácionkon in originali (közgyűlésünkön eredetiben) a Méltóságos Regium Guberniumnak alázatosan accludáljuk (benyújtjuk). Melyben minthogy szállása iránt instál (kérvényez), noha agnoscáljuk (elismerjük) mi is egyenlő akarattal, hogy ő kegyelmének illendő volna szállásáról provideálnunk (gondoskodnunk), de mivel Excellentiátok, Nagyságtok előtt is tudva vagyon, hogy communitásunk (közösségünk, vagyis a szék) Marosvásárhelyen lévő praetoriuma (székháza) és minden communitasi (praeter archivum)

²¹ Mszék It, Közgyűlési jegyzőkönyvek, 14. sz. 400.

²² Uo. 441.

(közösségi helyei a levéltárral együtt) a méltóságos Királyi Tábla praetoriumául (székházául) és a Méltóságos Tabulae Regiae praeses (Kitályi táblai elnök) úr szállásául acceptáltattak (elfoglaltattak), nemhogy az ott levő szobák közül, avagy csak egyet is nevezett phisicusnak ökegyelmének accomodáltatnánk (rendelkezésére bocsáthatnánk), de még fő és vice tiszteknek is (midőn némely publicumokra (közügyekre) nézve Marosvásárhelyre, ad archivum necessario concurrálni (a levéltár szükségére is gondoskonunk) kelletik, hova szállnunk nincsen, mint parancsolt volt ugyan Excellentiátok, Nagyságtok, a magistrátusnak (a városi tanácsnak) a székek rendelendő szállásoknak diurnumát allegálván (napidíját ígervén) mindenkor, máig is a nélkül vagyunk. Minek okáért említett phisicusnak kérésit, ámbár méltónak látassunk, mind az által magunk fejünktől nem bátorkodván cselekedni, alázatosan instálnunk (esedezünk) Excellentiátoknak, Nagyságtoknak, avagy csak míg magát figálja (gyökeret ver) s annyira való tehetsége lészen, hogy házat vehessen, a fundo domestico (a majorsági, vagyis kebli alapból) szállásáról provideálhassunk (gondoskodhassunk).”²³

A közvetlen választ nem ismerjük. Csak az 1763. augusztus 23-i közgyűlés jegyzőkönyvében található bejegyzés értesít arról, hogy egy guberniumi rezolúcióval (főkörmányszéki döntéssel) Mátyus Istvánnak a 80 rajnai forint évi fizetése mellé szállása költségére megállapítottak 20 rajnai forintot is.²⁴

Nemeslevél – nemesség

Mátyus István, mint orvos és tudós rövid idő alatt elismert és megbecsült szakemberré válik. A megbecsülés csúcspontja a megnevesítése, amelynek már orvosi pályája első szakaszában birtokosa lesz. A privilégium egy pergamenre írt függőpecsétes levél. 1765. április 28-án keltezték Bécsben, Mária Terézia császárnő, gróf Bethlen Gábor udvari kancellár és Horváth Sándor titkár személyes aláírásával.²⁵ Az oklevelet hitelesítő pecsét egy vörös viaszba nyomott császári nagypecsét-lenyomat, és ezt szépen megmunkált fadobozban helyezték el.

A levél bevezetőjében az uralkodónó címeinek felsorolása közt olvashatjuk, hogy sok tartomány mellett ő Erdély fejedelme és a székelyek ispánja is. A folytatásból tudomására hozza az uralkodónó mindenkinek, hogy több hűséges embere javaslatára meggyőződött kibédi Mátyus István hűségéről, és arról a markáns tevékenységéről, amellyel annyi jót tett az

²³ Uo. 662.

²⁴ Uo. 16. sz. 438–439.

²⁵ MvRefKoll lt, DB. 335. sz.

uralkodónak és a hazának. Azt is felsorolja, hogy annak érdekében otthon és külföldi tartományokban képezte magát, pontosabban a Bécsi Egyetemen elsajátította a szabad művészetek tudományát, és a közjó érdekében lankadatlan szorgalommal és kitartással tovább folytatta a tudomány művelését és annak gyakorlatba ültetését. Mindezek kétségtelenül meggyőzték az uralkodót, hogy ezután is hűséggel és elkötelezettségével fogja folytatni áldásos tevékenységét, amiért nemességet adományoz neki és törvényes házasságból való mindkét nembeli leszármazottainak. A nemeslevél azt is kihangsúlyozza, hogy ezen túl Mátyus a nemesi rend tagja, mindörökké a nemesek között tartják számon és élvezzi az azzal járó mind azon kegyet, tiszteletet, kiváltságot és (adó)mentességet, amellyel természetesen és jogilag a régi időktől fogva élnek Erdély, az oda csatolt Részek, Magyarország és a birodalom egyéb tartományaiban élő igaz és minden kétségen kívül álló nemesei.

Mátyus, az igazi nemesség jelképeként a kiváltságlevéllel együtt címet is kap, amelyet a diploma bal felső felében négyszög alakú színes rajz formájában rögzítettek. A címer gazdagon díszített barokk stílusú. Alul középen stilizált háromszögű, katonai vagy spanyol pajzs. Az égszínkéék színű pajzsmezőn, zöld gyepen állva egy piros ruhás, fehér csizmás, fekete kalapos férfi, bal kezében egy kinyitott könyv, jobbában pedig egy tokjából kihúzott kard. A pajzs fölött és két oldalon vörös, sárga és kék színű növényi díszítés. A pajzs fölött középen egy sisak, rajta egy ötágú, drágakövekkel kirakott nyitott korona. A korona fölött, annak felső csücskére támaszkodó behajlított vörös ruházatú, markában egy nyilat szorító kar. Mind e fölött, az aranyozott keret felső felén és két oldalán lenyúló aranyozott hímzésű bíbor színű drapéria, középen a császári koronával zárt Erdély címere, a jobb felső sarokban Magyarország kisebb címere, a bal felső sarokban egy ágaskodó, jobbra forduló oroszlán.

A kiváltságlevelet egy évvel később, 1766. április 14-én olvasták fel Marosszék Folytonos Tábláján, és mivel senki ellene nem mondott, érvényesnek nyilvánították, majd ugyanazon hónap 29-én átnyújtották Mátyusnak. Ezen akcióval kapcsolatosan a szék nótáriusa, harcói Gálfalvi Gergely, aki az egész procedúrát a kiváltságlevél hátlapjára feljegyzte, azt is megemlíti, hogy a szokástól eltérően azt nem a szék közgyűlésén tették közzé, mivel az utóbbi időben (vagyis az 1763–1764. évi közigazgatási átszervezések után – sz. m.) a szék közgyűlését elég ritkán hívták össze.

Nemesítésétől kezdve Mátyus hivatalosan is az ún. „immunis”, vagyis adómentes nemesi rend tagja lett, a nemesség többi tagjával egyenjogúan mozoghatott, tevékenykedhetett a társadalmi és politikai életben és főként a hivatala gyakorlásában. Hivatalosan elismert nemessége után Mátyus előbbre lépett a társadalmi rangsorolás vonalán is. Nem vált birtokos nemessé, távol maradt továbbra is a főnemesség rendjétől, de oszlopos tagja lett az erdélyi

nemesség széles rétegének. Már ugyanabban az évben megválasztották Marosszék Folytonos Táblája rendes ülnökének, vagyis egyike lett a szék közigazgatási és törvénykezési intézményén tevékenykedő bírónak. Ezt a tisztséget, véleményem szerint, nem a nehéz anyagi körülmények miatt viselte, amint feltételezik azt kutatói közül többen is, hanem tekintélyének, népszerűségének és rátermettségének köszönhetően. 12 évig volt folytonos táblai ülnök, 1766–1778 között, amely tisztséget uralkodói megerősítéssel viselhetett. Ülnökségéről önszántából mondott le, és azt is tudjuk, hogy legalább is az utolsó években mindezért nem is kapott fizetést.²⁶

Mátyus nemesi kiváltságainak élvezése nem volt zökkenőmentes. Mint a nemesség új tagja nem kerülte el az irigykedők és becsmérők piszkálódásait. A korabeli memoár-irodalomból ismerünk egynéhány öt elmarasztaló, becsmérő írást is.²⁷ De, véleményem szerint, ilyen jellegű viszonyulásra egyes irigykedők részéről bárki számíthatott, aki munkája, eredményei és népszerűsége révén kortárai fölé emelkedett.

Nemessége nagy megpróbáltatását 1770-ben élte át. Ebben az évben végezték, a bécsi udvar utasítására, az erdélyi nemesség ellenőrzését. Az udvar ugyanis sokallta az erdélyi nemesek magas számát, amely elérte a történeti Erdély lakosságának 5%-át. Míg más országokban ez az arány 1–2% volt. Ettől az ellenőrzéstől Mátyus sem mentesült, és még ugyanabban az évben ő is ún. „productionális” (nemesség tisztázó, ellenőrző) perben kellett dokumentumokkal és egyéb bizonylakokkal igazolnia nemessége tisztaságát. Az országban akkor életben lévő törvények értelmében adómentes nemes csak az lehetett, akinek legkevesebb két „örökös jobbágya” volt. Mátyus pedig nem volt földbirtokos, hanem diplomás értelmiségi. Így az adót helyette fizető jobbággyal sem rendelkezett. Perét Marosszék Folytonos Tábláján mezőkövesdi Újfalvi János alkirálybíró elnökletével tárgyalták.²⁸ A tárgyaláson Mátyus jól dokumentált és jogilag logikusan megokolt írott szöveggel védekezett, és bizonyította jogait. Védőiratát öt pontba csoportosította.

Az első pontban kiemelte, hogy ő igaz székely nemes származású. Elődjei Kibédén szereztek maguknak szálláshelyet, amelyet termékennyé tettek és évszázadokon keresztül megműveltek. Régtől fogva élvezik a székely nemzet jogait, a kapott adományozásokat és nemességeket, amelyek mint utódra, rá is szálltak. A szék levéltárából származó

²⁶ Marosszék lt, Guberniális rendeletek, ND. 10/1777.

²⁷ Lásd Deé Nagy Anikó: *i. m.* 46–47.

²⁸ Marosszék lt, Törvénykezési protokollumok, 39/1770. sz. 789–798.

dokumentációval az 1630-as évekig visszamenőleg felvezette lófőszékely származását, és az érvényben lévő törvényekre hivatkozva bizonygatta székely nemességét.

A második pontban ismertette az öt évvel korábban kapott címeres nemes levele tartalmát, kiemelve abból azt, hogy nemességét senki kétségbe nem vonta, kihirdetésekor senki meg nem támadta, és idézte azt a részt, amely az uralkodónó írott szavai szerint őt az országban és a birodalom többi tartományában is érvényben lévő minden nemesi kiváltsággal felruházta.

A harmadikban szóvá tette, hogy folytonos táblabíróági ülnök uralkodói megerősítés (kinevezés) útján lett, és mint ilyen a többi ülnökhöz hasonlóan egy 1769. november 3-i rendelet értelmében adózásra egyáltalán nem kötelezhető.

Csak a negyedik pontban érvelt azzal, hogy a közjót szolgáló tisztí orvosként tevékenykedik, amelyért a nemességet kapta. Ezért a munkáért kapott fizetésből él, nem pedig birtok után, így vele szemben a birtok és adófizető jobbágyok hiányát nem róhatják fel neki. Azt is megjegyzi, hogy az orvos minden művelt európai országban személyre szóló nemesi címet kap és mentesül minden adózástól, ha van birtoka, ha nincs, mert az ő munkájuk teszi őket nemessé.

Az ötödik pontban felsorolja, hogy birtokait vérbeli testvérei bírják, ami az eddigi jelentésekből már régebbtől köztudott, neki, aki nőtlen, személyesen semmi birtoka nincs, amely adó alá eshetne. A folytatásban felsorolja a nemesség szerzésre vonatkozó érvényben lévő szabályokat, és kiemeli azt a tényt is, hogy az utóbbi időben bevett gyakorlat szerint a kereskedéssel foglalkozók is – és itt konkrétan említi a birtokkal nem rendelkező örményeket – jobbágy nélküliek, mégis nemességhez juthatnak, amelynek révén jobban segíthetik a kereskedelem előrelépését. Kifejti, hogy hasonló a helyzet az orvosokkal is, akik nemességük révén eredményesebben tevékenykedhetnek.

Érveléseit a törvényszék magáévá tette, és végzésével Mátyus nemesi státusát megerősítette. A Mátyusról készült legismertebb képéről, az 1785-ben készült festményről, amely őt hatvan éves korában örökíti meg, egy parókás, a korszak divatja szerint öltözött nemes úr tekint ránk.

In *Teremtő életek: Marosvásárhelyi személyiségek. Tanulmányok.* Szerk. Pál-Antal Sándor, Simon Zsolt. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2011, 113–124.

